

KLASİK İKTİSAT DÜŞÜNCESİNDE NEDENSELLİK

CAUSALITY IN CLASSICAL ECONOMICS

Lütfü ŞİMŞEK

Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of Administrative and Economic Sciences, lsimsek@nku.edu.tr

Tekirdağ / Türkiye

ORCID: 0000-0002-8834-3440

Abstract

This study examines the role of causality within the framework of empiricist epistemology in the Classical School of Economics. Causality, one of the fundamental problems in the history of science, lies at the center of efforts to understand the structure of scientific knowledge. The empiricist tradition, particularly in the field of economics, has exerted a formative influence on the foundations of modern social sciences. David Hume conceptualized causality not as necessity, but merely as the succession of events that regularly follow one another; from a skeptical perspective, he argued that causality is only a mental habit and cannot be known with certainty. John Stuart Mill, however, sought to overcome Hume's skepticism by claiming that causal laws could be established through inductive and experimental methods. Deeply influenced by Hume, Adam Smith adopted a pragmatic approach, interpreting causality in the context of moral sentiments and social behavior. The perspectives of these three thinkers reveal the epistemological, methodological, and normative dimensions of causality within the empiricist tradition. By offering a comparative evaluation of these orientations, the article presents a multi-layered analysis of the philosophical, scientific, and ethical aspects of causality.

Keywords: causality, empiricism, philosophy of science, social theory, Adam Smith

Özet

Bu çalışma, klasik iktisat okulunda deneyci epistemoloji çerçevesinde nedenselliğin belirleyici rolünü incelemektedir. Bilim tarihinin temel problemlerinden biri olan nedensellik, bilimsel bilginin yapısını anlamaya yönelik çabaların merkezinde yer alır. Deneyci gelenek, özellikle iktisat alanında, modern sosyal bilimlerin temelleri üzerinde biçimlendirici bir etki yaratmıştır. David Hume, nedenselliği zorunluluk olarak değil, sadece birbirini düzenli biçimde takip eden olayların ardışıklığı olarak kavramsallaştırmış; şüpheci bir perspektiften, nedenselliğin yalnızca zihinsel bir alışkanlık olduğunu ve kesin olarak bilinemeyeceğini ileri sürmüştür. John Stuart Mill ise Hume'un şüpheciliğini, nedensel yasaların tümevarımsal deneysel yöntemlerle kurulabileceğini öne sürerek gidermeye çalışmıştır. Hume'dan derin biçimde etkilenen Adam Smith ise nedenselliği ahlaki duyarlılık ve toplumsal davranış bağlamında yorumlayan pragmatik bir yaklaşım benimsemiştir. Bu üç düşünürün perspektifleri, deneyci gelenek içinde nedenselliğin epistemolojik, metodolojik ve normatif boyutlarını açığa çıkarmaktadır.

Makale, bu yönelimlerin karşılaştırmalı bir değerlendirmesini sunarak nedenselliğin felsefi, bilimsel ve etik boyutlarına çok katmanlı bir analiz getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: nedensellik, deneycilik, bilim felsefesi, sosyal teori, Adam Smith

1. Giriş

İktisat bilimi Adam Smith ile başlatılmasına rağmen Smith'in düşünce sistematığının şekillenmesinde etkili olan filozoflar veya öğretisinin felsefi altyapısı üzerinde pek durulmaz. Biz bu çalışmada. Klasik iktisat okulunun ve Adam Smith'in düşüncesinin şekillenmesinde, deneyci epistemoloji çerçevesinde nedenselliğin belirleyici rolünü ele alacağız.

Nedensellik, Newtoncu devrimle birlikte bilim felsefesinin en temel araçlarından biri olmuştur. Olguları nedensel ilişkiler yoluyla açıklayabilme yetisi, çoğunlukla bilimsel akıl yürütmenin bir ölçütü olarak kabul edilir (Salmon, 1984). Ancak nedenselliğin doğası tartışma konusu olarak kalmıştır. Çünkü nedensel ilişkilerin objektif zorunluluklar mı yoksa öznel alışkanlıklar mı olduğu konusunda farklı filozoflar farklı görüşler açıklamışlardır. (Bunge, 2009).

Genel olarak Sosyal bilimler ve özel olarak iktisatta nedensellik belirleyici bir yer tutar. İktisat teorisi sıklıkla piyasa davranışlarını, kurumsal değişimi ve politika sonuçlarını açıklamak için nedensel anlatılara başvurur (Hausman, 1992). Nedenselliğin felsefi kaynağı empirist gelenektir. Ancak iktisadi olguların içkin olduğu toplumsal yapı, normlar ve teşvikler, nedenselliğin düzenli işleyişini bozan karmaşık etkileşimler yaratır (Cartwright, 2007). Bu nedenle nedensellik, iktisat için hem vazgeçilmez hem de problemli bir kavramdır.

Mevcut literatürde iktisat felsefesi nedensellik sorununu metodoloji tartışmaları içinde ele alır. Kevin Hoover (2001) nedenselliği makroekonomide oynadığı rol bakımından tartışırken, Uskali Maki(2001) iktisat modellerinin ontolojik temellerini tartışmıştır. Ancak klasik empirist geleneğin bu gelişmelerle ilgisi üzerinde yeterince durulmamıştır. Bu çalışmamızda bu boşluğu doldurmayı amaçlıyoruz.

Öncelikli kaygımız iktisat teorisi olduğu için bu makalede nedenselliği üç farklı bakışı ele alacağız. Farklılıklarına rağmen bu düşünlerin güncel iktisat teorisine birlikte katkı sunacaklarını düşünüyoruz. David Hume bir filozof olmasına karşın Adam Smith'in kurduğu iktisat biliminin bütün felsefi ve sistematik yapısı üzerinde belirleyici olmuştur. Bu nedenle bizim açımızdan iktisat biliminin kurucusu olarak da görülebilir. Smith, Hume etkisinde kalmış olsa da metodolojik olarak teoriye pragmatik bir nitelik katarak bütünlüklü bir sistem kurmuştur. John Stuart Mill için neden bir olayın gerçekleşmesi için gerekli ve yeterli koşulların bütünüdür. Mill, Hume'un aksine nedenselliği bilimsel yöntemle saptanabilir ilişkiler ağı olarak görür.

Çalışmamızda bu üç nedensellik anlayışını birbirleriyle sistematik olarak karşılaştırdıktan sonra bu üç düşünürün yaklaşımlarını modern iktisadi yöntemlerle ilişkilendireceğiz. Son olarak nedensellik üzerine teorilerin normatif çıktılarını işaret ederek, iktisadın soyut bir bilimsel disiplin değil, aynı zamanda toplumsal öncelikleri olan bir pratiği olduğunu göstermeye çalışacağız.

Sırasıyla, önce birinci bölümde empirizm ve nedensellik üzerine teorik felsefi görüşlerin genel çerçevesi verilecek ve takiben Hume, Mill ve Smith'in nedensellik anlayışları ele alınacaktır. Daha sonra bu üç yaklaşımın epistemolojik ve metodolojik karşılaştırmasını yapacağız. Temel kaynaklarımız Hume'un *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, Mill'in *Mantık Sistemi* ve Smith'in *Ahlaki Duygular Teorisi* ile *Ulusların Zenginliği* adlı temel eserlerinden hareketle karşılaştırmalı felsefi analiz olacaktır; Bunun dışında bilim ve iktisat felsefesi literatüründeki güncel ikincil kaynaklara da başvuracağız.

2. Kuramsal Çerçeve: Empirizm ve Nedensellik

Genel anlamıyla empirizm, tüm bilginin nihayetinde duyusal deneyimden türediğini savunan epistemolojik görüştür (Norton, 1981). Doğuştan gelen fikirleri reddeder ve somut ya da soyut bütün imgelerimizin deneyden ve duyu verilerinden kaynaklandığını savunur. Bilim felsefesinde kullandığı yöntem ise hipotezlerin deneyle test edilmesi ve tümevarımdır.

Empirizm'in temel tezleri Rasyonalizm ile olan karşıtlığında ele alındığında daha iyi anlaşılır. Rasyonalizm için bilginin kaynağı aklımız, zihnimizin doğuştan getirdiği fikirlerdir. Rasyonalizm bilginin kaynağını akılda apriori doğrularda ararken, empirizm duyu verilerine ve deneye öncelik verir. Nedensellik tartışmalarında her iki akımın farklı yaklaşımları bu temel ayrım üzerinde oluşmuştur. Rasyonalist gelenek nedensel ilişkileri zorunlulukla ve aklın ilkeleriyle mantıksal olarak açıklamaya çalışırken, empirist gelenek nedenselliği gözlemlenen düzenliliklerden türetilmiş bir ilişki olarak kavrar. İktisat biliminde empirist geleneğin hakim olmasının gerekçesi de bu yaklaşım farklılığıdır; çünkü iktisat gözlemsel verileri temel alır ve karmaşık toplumsal ilişkileri bireysel davranışlardan gidimli olarak açıklar.

Buna rağmen nedensellik empirist gelenek için problemli bir alandır; çünkü doğrudan gözlemlenemez, duyumsanamaz. Sadece ardışık olguları algılarız. Bu yapısından dolayı nedensellik deneyci gelenek içinde David Hume'un radikal şüpheciliğinden Mill'in nedensel bilimsel yöntemine kadar farklı görüşler ortaya çıkarmıştır.

İktisat bilimi açısından nedenselliğin içinde barındırdığı bu problemler dışında insan davranışının normatif boyutları da devreye girdiğinde sorun daha karmaşık bir hale gelir. İktisadi olaylar toplumsal yapılara içkindir, normlar teşvikler tarafından şekillendirilir ve nedenselliğin düzenli işleyişini bozan bir çok etki içerir. Örneğin, asgari ücretin istihdam üzerindeki etkisi tekil bir nedensel ilişki tarafından değil, kurumsal yapılar, işgücü piyasasının yapısı ve toplumsal normlarla etkileşim içinde belirlenir (Cartwright, 2007).

Metodoloji üzerine güncel gelişmeler bu tartışmaların günümüzde de devam ettiğini göstermektedir. 1990'lardan itibaren gelişen "güvenirlilik devrimi", Mill'in tümevarım yöntemlerini çağrıştıran araçlarla ekonomi araştırmalarında yeni bir çığır açmıştır (Angrist&Pischke, 2009) Empirizm'in temel sorusu yani gözlemlenemeyen nedenselliğin nasıl olup da güvenilir bir biçimde anlaşılacağı sorunu, rastgele kontrollü deneyler, regresyon süreksizlik tasarımları ve farklıların farkı yöntemi gibi tekniklerle yeniden gündeme taşınmıştır. Öte yandan bu yöntemlerin dışsal geçerlilik ve bağlamsallık sorunları beraberinde bir ihtiyat payını da beraberinde getirmektedir. Bu da Hume'un şüpheciliğini akla getirmektedir.

Bu kuramsal çerçeve içinde iki katmanlı bir tartışma ortaya çıkmaktadır. Epistemolojik olarak nedenselliğin doğrudan gözlemlenemez ve bilinemez oluşu problemi, metodolojik olarak ise tümevarımın modern ekonometrik yöntemlerle yeniden kuruluşu. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu üç düşünürün yaklaşımlarını ele alarak hem klasik iktisadın felsefi temellerini hem de bunların güncel yöntem tartışmalarıyla olan bağlantılarını ele alacağız.

3. David Hume: Şüphecilik ve Zihinsel Alışkanlık

Hume felsefesinin temel problemi tümevarımdır. *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*'de (1739–1740) yer alır ve neden-sonuç arasında zorunlu bir bağlantı fikrini reddeder. Ona göre göre nedensellik, dünyada nesnel bir özellik değil, olaylar arasındaki sürekli birlikteliğin tekrarlı gözlemleriyle oluşan psikolojik bir alışkanlıktır. Biz nedenselliği asla doğrudan algılamayız; yalnızca A olayının düzenli olarak B olayını takip ettiğini gözlemliyoruz ve ilkinin meydana gelmesiyle ikincisini beklemeye başlarız. Ancak bu beklenti, akıl yürütmeden değil, alışkanlıktan kaynaklanır. Bu bakış açısıyla nedensel akıl yürütme mantıksal olarak temellendirilemeyen tümevarımsal çıkarıma dayandığı için kesin bilgi vermez. "Güç ve zorunluluk...nesnelerin değil, algıların nitelikleridir. ruh tarafından hissedilir, cisimlerde dışsal olarak algılanamaz." (Hume; 2007,165) Bir empirist olarak, nedenler ve sonuçların akılla değil, deneyimle keşfedileceğini savunur. Geçmişe bakarak gelecek hakkında konuşamayacağımızı, çünkü geçmişin geleceğin olasılıkları karşısında sınırlı kaldığını söyler. Özetle, tümevarım akılla değil, doğal içgüdüyle yapıldığı için insan alışkanlıkla geleceğin de geçmişin devamı olacağını bekler. Bu zorunlu bir bilgi değildir.

Hume'un bu yaklaşımı, epistemolojide "Hume çatalı" olarak bilinen ayrımı doğurur: (i) akıl ve mantığın a priori doğruları (matematik, mantık gibi), (ii) deneyime dayalı olgusal doğrular. Nedensellik ikinci kategoriye aittir; bu nedenle kesin ve zorunlu bir bilgi değil, deneyimden çıkarılmış bir inançtır. Dolayısıyla nedensellik, nesnelerin doğasında bulunan bir özellik olarak değil, insan zihninin düzenlilikler arasındaki bağlantıyı yorumlama biçimi olarak görülmelidir (Beauchamp & Rosenberg, 1981).

Bu şüphecî yaklaşım, iktisat açısından da önemli sonuçlar doğurur. Ekonomik olaylar arasındaki ilişkilerin zorunlu ve değişmez yasalarla açıklanamayacağını, yalnızca olasılıklı ve bağlama bağlı genellemeler yapılabileceğini ima eder. Hume'un tümevarıma yönelttiği eleştiriler, geçmişte gözlenen düzenliliklerin gelecekte de aynı şekilde süreceğine dair hiçbir rasyonel gerekçenin bulunmadığını ortaya koyar. "Para arzı artarsa enflasyon yükselir" beklentisi bu konuda iyi bir örnektir; çünkü 2008 krizinden sonra bu politikalar işe yaramamıştır. Parasal genişleme beklendiği gibi fiyatları artırmadı (Blanchard, 2016) Çünkü, Hume'un da belirttiği gibi, geçmişte gözlemlenen bir ilişkinin gelecekte değişmeden devam edeceğine dair rasyonel bir kesinlik yoktur. Aynı şekilde Keynesyen politikalar 19330'lu yıllardan itibaren başarıyla uygulanırken, 1970'lerde stagflasyon ortaya çıktığında bu politikalar etkili olamamıştır. Benzer şekilde 2008 krizine kadar "finansal piyasalarda riskleri çeşitlendirmek krizleri engeller" varsayımı hakimdi, ancak bu özünde sadece geçmiş gözlemlere dayalı bir inançtı ve kriz bu inancı çürüttü.

Özetle, Hume'un şüpheciliği, metodoloji açısından derin sonuçlara yol açmıştır. Bilimlerde, mutlak nedensel yasalar iddialarını geçersiz kılarak, bunun yerine nedensel çıkarımın olasılıklı ve yanılabilir bir anlayışını desteklemiştir (Garrett, 1997). İktisatta ise bu şüphecilik, insan davranışlarının ve toplumsal kurumların karmaşıklığı göz önüne alındığında değişkenler arasındaki determinist ilişkiler iddiasında ihtiyatlı olunması gerektiğini gösterir.

Sonuç olarak, Hume'un şüpheciliği nedense ilişkilerin hiçbir zaman mutlak kabul edilmemesi ve buna dayalı olarak iktisadi politikaların ve modellerin daima bağlamsal, geçici ve gözlemsel kanıtlara dayalı olarak değerlendirilmesi gerektiğini bize hatırlatır.

4. John Stuart Mill: Tümevarımsal Mantık ve Nedensel Yasalar

Mill'in *Mantık Sistemi* (1843), empirist geleneğin içinde yazılmış bir eser olmasına rağmen Hume'un şüpheciliğini aşma yolunda bir girişimdir. Mill, a priori bilgi olasılığını kategorik olarak rededer ve bilginin tek kaynağının deneyim ve tümevarım olabileceğini savunur. Buradan hareketle, doğrudan gözlemlenemese de tümevarımsal yöntemlerle nedensel ilişkilerin güvenilir biçimde bilinebileceğini ileri sürmüştür. Ona göre tümevarım pratik bir çıkarım aracı olmanın ötesinde bilimin temel yöntemidir.

Mill'e göre, sosyal bilimlerde nedensel yasalar doğal bilimlerdekinden daha karmaşık ve daha az kesin olsa da, dikkatli ampirik incelemeyle keşfedilebilir. *System of Logic* III. Kitap 8-10. Bölümlerde nedenselliğin deneysel araştırılması için beş yöntem öne sürer. Bunlara uyum yöntemi, farklılık yöntemi, farklılık ve uyum birlikte modeli, artıklar yöntemi ve birlikte değişim yöntemi adını verir.

İktisat teorisine uygulandığında Mill'in yaklaşımı, piyasa davranışları üzerinde belirleyici genel yasaların var olabileceğini, ancak bu yasaların ampirik analizde bağlamsal değişkenliğe duyarlı olması gerektiğini destekler (Skorupski, 1989). Güncel bir örnekle, asgari ücret artışlarının istihdama etkisi farklı ülkeler arasında farklı sonuçlar doğurabilir.

Mill'in nedensel ilişkilerin gözlemlenemeseler bile tümevarımla ulaşılabilir oldukları düşüncesi bugün ekonometrik analizin bel kemiğini oluşturur:

□ **Uyum ve farklılık yöntemleri**, rastgele kontrollü deneylerin ve doğal deneylerin mantığına denk düşer (Duflo, Glennerster & Kremer, 2007).

□ **Farklılık yöntemi**, araç değişken (IV) stratejilerinde görüldüğü gibi, tek bir faktörün ayrıştırılmasıyla nedenselliğin test edilmesinde uygulanır (Angrist & Krueger, 1991).

- **Artıklar yöntemi**, modern yapısal ekonometrik modellerde (Rust, 1987; Berry, Levinsohn & Pakes, 1995) bilinen etkiler çıkarıldıktan sonra kalan varyasyonun açıklanmasına karşılık gelir.
- **Birlikte değişimler yöntemi**, günümüzde sürekli tedaviler ve doz-tepki analizleri kapsamında kullanılır (Hirano & Imbens, 2004).

Bu örnekler temelinde değerlendirildiğinde, Mill'in yöntemi modern iktisat teorisinde "tasarım temelli güvenilirlik devrimi"nin entelektüel öncülü olarak görülebilir. Card ve Krueger'in (1994) asgari ücret istihdam ilişkisini ölçmek için kullandıkların farkları tasarımı, Mill'in çağdaş bir uygulaması olarak kabul edilen klasik bir örnektir. Yine seçimlerde az farkla kazanmanın görevde kalma süresi üzerindeki etkisini ölçmekte kullanılan regresyon süreksizlik tasarımları (Imbens & Lemieux, 2008) Mill'in farklılık yönteminin gelişmiş bir versiyonu olarak okunabilir.

Mill'in geliştirdiği metodolojinin bu çağdaş örnekleri, Mill'in vurguladığı gibi bu yasaların mutlak olmayıp olasılıklı yasalar olduklarını ve bağlama duyarlı olduklarını dikkate almaktır. Asgari ücretin istihdam üzerindeki etkisi ülkenin genel ekonomik durumuna, dönemsel makroekonomik koşullara göre farklılık gösterebilir. Sonuç olarak Mill modern iktisat için halen önemini koruyan bir düşündürdür. Hume'un radikal şüpheciliğine karşı geliştirdiği nedenselliğin sistematik tümevarım yoluyla araştırılması yöntemi modern iktisat ve ekonometri içinde güncel veri ve tekniklerle genişletilmeye devam etmektedir.

5. Adam Smith: Pragmatizm, Ahlak ve Mekanik Nedensellik

Hume'un tümevarım ve nedensellik konusundaki şüphecisi empirist görüşleri, Smith'in iktisat kuramına hakim olan empirist, gözlemci ve tümevarımsal yönteminin felsefi arka planını oluşturur. Smith için toplumsal yasalar, kaynağını insan doğasından aldığı halde bunlar Hume epistemolojisindeki gibi alışkanlık ve deneyimden hareketle ortaya konmuş genellemelerdir. Bu yönüyle Adam Smith, Hume'un felsefesinden derin biçimde etkilenmiş, nedenselliğe ahlaki ve iktisadi boyutları birleştiren pragmatik bir yaklaşım benimsemiştir. *Ahlaki Duygular Teorisinde* (1759) Smith (2002), insan eylemlerini psikolojiye dayandırır; bireysel davranışın nedensel belirleyicileri olarak sempati, ahlaki yargı ve bireysel faydayı öne çıkarır.

Ahlaki Duygular Teorisi (1759) Smith ahlaki psikolojinin merkezi rolünü ortaya koyarken, bireysel eylemleri psikolojik temellere yerleştirir. Sempati, ahlaki yargı ve bireysel kazanç insan davranışının belirleyicileri olarak kabul edilir. Sempati kavramıyla insan diğerinin esenliğine bağlanır. Böylece özünde çıkarıcı olan birey, sempati ve toplumsal normlar aracılığıyla başkalarının mutluluğuyla ilişkilendirilerek bireysel çıkar ve toplumsal düzen arasında bir köprü kurulmuş olur.

Ulusların Zenginliği'nde (1776) Smith (1994), "görünmez el" metaforu aracılığıyla mekanik bir nedensellik anlayışı ortaya koyar ve bireysel çıkarın merkezi bir koordinasyon olmaksızın kolektif sonuçlar üretebileceğini gösterir. Bu nedensel model hem betimleyici hem de normatiftir: piyasa düzenini açıklarken aynı zamanda belirli kurumsal koşullar altında onun arzu edilirliliğini de savunur (Montes, 2004). Kitap, insan davranışlarının gözlemlenmesine dayalı tümevarımsal bir yaklaşımla kaleme alınmıştır. "Bireylerin kendi çıkarlarını izlemeleri toplumun ortak faydasını sağlar" ifadesi buna örnektir. Hume'un nedensellik anlayışında olduğu gibi, bu önerme doğada gözlenen zorunlu bir bağa değil, yalnızca düzenliliklerin mantıksal bir çıkarım yoluyla anlamlandırılmasına dayanır. Görünmez el metaforu, toplumsal düzenliliklerin tümevarımsal bir yorumlanma girişimidir. Bu bağlamda Smith'in iktisadi, Hume'un şüphecisi ampirizminin doğal bir uzantısı olarak görülebilir.

Smith'in görünmez el metaforu, çağdaş tartışmalarda değişik tepkiler doğurmaktadır. Bilgi asimetrisi ve dışsallıklar, bu mekanizmanın sınırlarını göstermektedir (Stiglitz, 1989). Ekonomik krizler, görünmez elin her zaman toplumsal harmoni ya da refah üretmediğini birçok kez göstermiştir. Fakat yine de denesal iktisat araştırmalarında bireysel çıkarların kolektif uyumla sonuçlanabileceğine dair bulgular mevcuttur (V. L. Smith, 2002). Davranışsal iktisat akımına baktığımızda Ahlaki Duygular Teorisi'ndeki düşüncelerle örtüşen olgularla karşılaşırız: bireylerin yalnızca rasyonel fayda maksimizasyonu ötesinde adalet, sempati ve normatif beklentiler tarafından da yönlendirildiği olgusu defalarca kere ispatlanmıştır. (Sen, 2009).

Smith'in nedensel akıl yürütmesi, Hume'un şüpheli deneyiciliği ile Mill'in tümevarımsal metodolojisi arasında bir köprü işlevi görür; iktisadi olguları daha geniş bir ahlaki ve toplumsal çerçeveye yerleştirir. Hume'un etkisiyle duygular bireysel davranışın başlıca belirleyicileri konumuna yükselirken, kişisel fayda kavramı ortadan kalkmaz. Aksine, çoğu insan davranışının temel yönlendiricisi yine bireysel çıkarlardır. İnsanlar hazza yönelir, acıdan kaçarlar; kazanç cazip gelirken, kayıptan kaçınmak doğal bir eğilimdir. Bu ikili durum –kazanç arayışı ve kayıptan kaçınma– ekonomik faaliyetin temel belirleyicisi olur.

Sonuç olarak Smith, nedenselliği hem bireysel çıkar hem de toplumsal uyum perspektifinden açıklayan pragmatik bir anlayış geliştirmiştir. Modern iktisatta refah iktisadı, davranışsal iktisat ve deneysel ekonomi gibi alanlar Smith'in bu mirasını farklı yönlerden yeniden üretmekte; görünmez el metaforu ise hâlen piyasa düzeni tartışmalarının merkezinde yer almaktadır.

6. Karşılaştırmalı Analiz

Epistemolojik değerlendirmede Hume, Mill ve Smith'in yaklaşımları nedensellik sorununu üç farklı düzlemde ele almaktadır. Epistemolojik açıdan Hume'un konumu en şüpheli olanıdır; nedensel ilişkilerde hiçbir objektif zorunluluğu kabul etmez. Ona göre nedensellik yalnızca düzenliliklerden türeyen zihinsel bir alışkanlıktır. Mill ise tümevarımsal mantığa dayalı metodolojik bir iyimserlik geliştirerek şüpheliği aşmayı dener. Nedensel yasaların doğrudan gözlemlenemese de deneysel ve karşılaştırmalı analizlerle keşfedilebileceğini savunur. Smith ise nedenselliği bireysel çıkar, normatif beklentiler ve ahlaki duygular bağlamında Pragmatik biçimde yorumlar, böylece şüphelilik ve iyimserliğin arasında bir yer tutar.

Metodolojik açıdan, Hume eleştirel ihtiyatı vurgular; geçmişe bakarak geleceği her zaman doğru şekilde tahmin edemeyeceğimizi önen çıkarır. Mill, nedensel çıkarım için tümevarımsal akıl yürütmeyi sistematikleştiren prosedürler geliştirir; Smith ise nedensel akıl yürütmeyi somut iktisadi ve toplumsal dinamiklere uygular.

Normatif açıdan, Hume'un şüpheliği aşırı güvene karşı uyarır; Mill'in deneyiciliği genellenebilir yasa arayışını olumlarken, bunların bağlama duyarlı ve olasılıklı olduğunu da vurgular; Smith'in ahlaki iktisadı ise nedenselliği adalet, refah ve toplumsal düzen meselelerine bağlar. Bu yaklaşımıyla Smith günümüzde normatif tartışmaların öncülü olarak görülebilir (Stiglitz, 1989)

Modern ekonometri ve iktisat tartışmalarında bu üçlü bakış açısı yeni zenginlikler sunabilir. Hume ile dışsal geçerlilik ve metodolojik ihtiyat, mill ile bağlamsallık ve olasılık teorisi; Smith ile nedenselliğin toplumsal ve ahlaki boyutu öne çıkar. Dolayısıyla bu üç düşünür özelinde sadece tarihsel bir tartışma değil, günümüz metodoloji sorunlarının felsefi temellerini görmek mümkündür.

8. Sonuç

Bu çalışma, Hume, Mill ve Smith'in her birinin deneyici gelenek içinde nedensellik sorununa farklı perspektifler sunduğunu göstermiştir. Onların farklılıkları, nedensel akıl yürütmenin epistemolojik, metodolojik ve normatif boyutlarını ortaya koyar ve klasik iktisadın temellerindeki nedenselliğin merkezi rolünü gösterir.

Sonuç olarak iktisat felsefesi açısından nedensellik tartışmaları metodolojik bir sorun olmanın ötesinde epistemolojik öngörü ve normatif sorumluluk gerektiren çok boyutlu bir problemidir. Bu bağlamda Hume, Mill ve Smith'in mirası modern iktisat metodolojisinde daha dengeli eleştirel ve normatif sorumluluklar açısından güçlü bir entelektüel miras sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Abadie, A., Diamond, A., & Hainmueller, J. (2015). Comparative politics and the synthetic control method. *American Journal of Political Science*, 59(2), 495–510. <https://doi.org/10.1111/ajps.12116>

Angrist, J. D., & Pischke, J.-S. (2009). *Mostly harmless econometrics: An empiricist's companion*. Princeton University Press.

- Angrist, J. D., & Pischke, J.-S. (2014). *Mastering 'metrics: The path from cause to effect*. Princeton University Press.
- Beauchamp, T. L., & Rosenberg, A. (1981). *Hume and the problem of causation*. Oxford University Press.
- Berry, C. J. (1997). *Social theory of the Scottish Enlightenment*. Edinburgh University Press.
- Bunge, M. (2009). *Causality and modern science* (4th ed.). Dover.
- Cartwright, N. (2007). *Hunting causes and using them*. Cambridge University Press.
- Cattaneo, M. D., Idrobo, N., & Titiunik, R. (2020). *A practical introduction to regression discontinuity designs*. Cambridge University Press.
- Chalmers, A. F. (2013). *What is this thing called science?* (4th ed.). Open University Press.
- Cunningham, S. (2021). *Causal inference: The mixtape*. Yale University Press.
- Dow, S. C. (2002). *Economic methodology: An inquiry*. Oxford University Press.
- Garrett, D. (1997). *Cognition and commitment in Hume's philosophy*. Oxford University Press.
- Goodman-Bacon, A. (2021). Difference-in-differences with variation in treatment timing. *Journal of Econometrics*, 225(2), 254–277. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2021.03.014>
- Hausman, D. M. (1992). *The inexact and separate science of economics*. Cambridge University Press.
- Hoover, K. D. (2001). *Causality in macroeconomics*. Cambridge University Press.
- Hume, D. (2007). *A treatise of human nature* (D. F. Norton & M. J. Norton, Eds.). Oxford University Press. (Orijinal çalışma yayımlanma tarihi 1739–1740)
- Imbens, G. W., & Rubin, D. B. (2015). *Causal inference for statistics, social, and biomedical sciences: An introduction*. Cambridge University Press.
- Mäki, U. (2001). *The economic world view: Studies in the ontology of economics*. Cambridge University Press.
- Mill, J. S. (1973). *A system of logic* (J. M. Robson, Ed.). University of Toronto Press. (Orijinal çalışma yayımlanma tarihi 1843)
- Montes, L. (2004). *Adam Smith in context: A critical reassessment of some central components of his thought*. Palgrave Macmillan.
- Norton, D. F. (1981). *David Hume: Common-sense moralist, sceptical metaphysician*. Princeton University Press.
- Salmon, W. C. (1984). *Scientific explanation and the causal structure of the world*. Princeton University Press.
- Skorupski, J. (1989). *John Stuart Mill*. Routledge.
- Smith, A. (1994). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Modern Library. (Orijinal çalışma yayımlanma tarihi 1776)
- Smith, A. (2002). *The theory of moral sentiments*. Cambridge University Press. (Orijinal çalışma yayımlanma tarihi 1759)